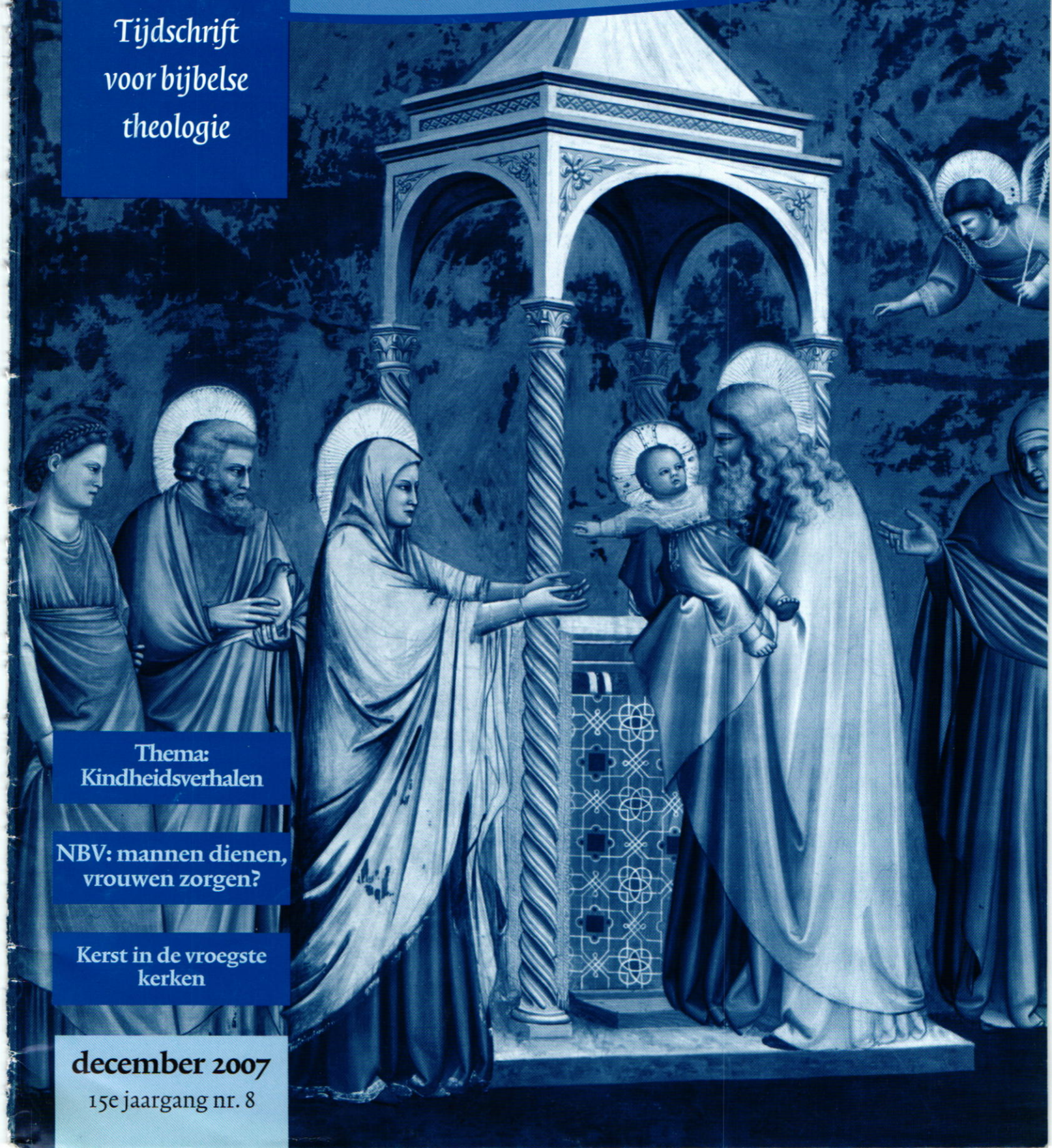

Interpretatie

Tijdschrift
voor bijbelse
theologie

Thema:
Kindheidsverhalen

NBV: mannen dienen,
vrouwen zorgen?

Kerst in de vroegste
kerken

december 2007

15e jaargang nr. 8

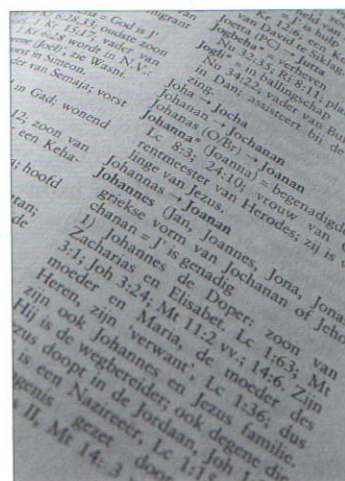
Interpretatie

Inhoud

nummer 8, december 2007

THEMA: KINDHEIDSVERHALEN

Klaas Spronk	
'En we noemen hem/haar...'	
Profetische naamgeving	4
Piet van Midden en Lonneke van Vessem	
Wat is er nieuw onder de zon?	
Geboorteverhalen vergeleken	7
Paul van Geest	
Kerstpreken uit Noord-Afrika	
De parvuli in het denken van Augustinus	10
Anne Marijke Spijkerboer	
Een vieze oude man	14
Jan Engelen	
Kan een kind de was doen?	
Aantekeningen bij Psalm 8.....	15
Marieke den Braber	
Moeders voor het leven	
Zonen en moeders in 1 en 2 Koningen	17
Aarnoud Jobsen	
Een overlevingsverhaal als persiflage	20
Adriaan Soeting	
Herrie over een herberg	23
Esther de Boer	
Mannen dienen Jezus en vrouwen zorgen voor hem/n	
Over de betekenis en vertaling van het woord diakonein	25
Karel Vriezen	
De Kerstgeschiedenis in de vroegste kerken	28
Berichten	
De visie van Marc Chagall op Christus.....	31
Gender en diversiteit in de exegese	31
Bart Stobbelaar	
Signalement	33
Boeken	
Lukas de Groote: De stethoscoop op Abraham (Gen. 11-23)	32
Joop Smit: Het verhaal van Matteüs. Sleutelpassages uit zijn evangelie	32
P.C. Beentjes: 2 Kronieken. Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel.	33
J. van Oort: Het evangelie van Judas, Kleine editie ..	34

Nomen est omen. Dat geldt zeker voor bijbelse figuren. Hun namen bevatten vaak een boodschap of een voorspelling. Vooral de namen van de profeten vertellen vaak meer dan op het eerste gezicht. En ook de naam van God en de geleidelijke openbaring van die naam zijn zeker niet zonder betekenis. Een artikel van Klaas Spronk. **Pag. 4**

In de vijfde eeuw na Christus werd er rond het Kerstfeest nog geen nadruk gelegd op het kind-zijn van de kleine Jezus in de kribbe. Maar Augustinus (352-430) had voor het kind-zijn rond

Kerst juist wel aandacht. Paul van Geest kijkt naar het kind in de kerstpreken van deze kerkvader. **Pag. 10**

Van Marieke den Braber een artikel over moeders, zonen en profeten. Ze laat zien hoe de vrouwen het heft in handen nemen als het leven van hun zoons op het spel staat, en hoe ze vertrouwen op de mannen Gods, zelfs als die God hen vreemd is. **Pag. 17**

Aarnoud Jobsen kijkt naar het verhaal van Mozes vanuit het gezichtspunt van de oude Egyptische verhalen en komt tot nieuwe inzichten. Kenden de schrijvers van de bijbel de Egyptische mythologie? **Pag. 20**

De NBV is uiteraard bedoeld als een meer eigentijdse vertaling dan de NBG. Maar de positie van de vrouw is er in de nieuwe bijbelvertaling niet op

vooruit gegaan: in plaats van leerlinge van Jezus is zij zijn verzorgster geworden. Een artikel van Esther de Boer over de vertaling van het woord diakonein. **Pag. 25**

In de vierde eeuw na Christus begon de christelijke Romeinse keizer Constantijn samen met zijn moeder St Helena aan de bouw van vier grote kerken in Palestina. Karel Vriezen gaat op zoek naar afbeeldingen van de Kerstgeschiedenis in die vroegste kerkgebouwen. **Pag. 28**

NAAMGEVING IN KINDHEIDSVARHALEN

Klaas Spronk

‘En we noemen hem/haar...’

Profetische naamgeving

In de bijbel houdt de naam vaak een boodschap in. Daarom wordt hij met zorg gekozen of van gezaghebbende zijde gegeven. Veelzeggend is de naam van God en hoe Hij die zelf invult. De naam van profeten is vaak een aan de naam van God gekoppelde, kernachtige profetie en dat geldt zeker ook voor de naam die boodschappers van God aan kinderen geven.

Dr. K. Spronk is hoogleraar Oude Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Lucas vertelt dat Elisabet en Zacharias en later ook Maria en Jozef niet hoeven na te denken over de naam die zij aan hun zoons zullen geven. Een engel had het hun al voorgezegd: Johannes, ‘de Heer is genadig’, en Jezus, ‘de Heer redt’, moeten zij heten. Hun naam gaat daarmee de boodschap vooruit die zij later in woord en daad zullen brengen. Hun naam verwijst niet naar het voor- geslacht. Dat gaat tegen het verwachtingspatroon in. Zacharias krijgt er zijn tong voor terug, om dat duidelijk te maken. Als een ware profeet getuigt Zacharias in zijn lied dat deze naam staat voor het nieuwe dat God nu gaat beginnen. Ook nadat Jezus zijn naam heeft gekregen klinkt er een profetie; in dit geval van Simeon die de redding bezingt die in de naam Jezus wordt aangekondigd.

Deze naamgeving staat in een oude traditie die geworteld is in de naamgeving van God zelf.

De naam van God

Over de herkomst en betekenis van de naam van de God van Israël is het laatste woord door de geleerden nog niet gezegd.¹ We concentreren ons hier in de eerste plaats op wat Hij er volgens het boek Exodus zelf over zegt. De naam JHWH is als een geheim dat steeds verder ontvouwd wordt. Wanneer God zich openbaart aan Mozes, bij de doornstruik die niet door het vuur verteerd wordt, laat Hij zich kennen als de God die niet in een naam is te vatten: ‘Ik ben die Ik ben’ (Ex. 3:14). Men kan dat als een belofte opvatten, maar het wordt niet nader ingevuld.

Dat gebeurt later wel. Nadat God zijn wil tot bevrijding van zijn volk krachtadig in praktijk heeft gebracht en vervolgens ook toont dat Hij wil volhouden met dit volk, ook nadat het Hem is afgevallen voor een gouden kalf, openbaart Hij zich opnieuw aan Mozes. Nu laat Hij nog meer van zichzelf zien, ook al is het slechts in het voorbijgaan. Daarbij zegt Hij ook iets meer over wat zijn naam inhoudt: ‘Ik zal mijn luister aan je voorbij laten gaan en de naam van JHWH voor je uitroepen: Ik ben genadig voor wie Ik genadig ben en Ik ben barmhartig voor wie Ik barmhartig ben’ (Ex. 33:19). Dit laatste is duidelijk een nadere aanduiding van de naam, want het volgt hetzelfde patroon als het eerdere ‘Ik ben die Ik ben’.

Even later wordt het nog verder ingevuld, wanneer

God opnieuw verschijnt aan Mozes en daarbij zijn eigen naam twee maal uitroept en de eerder genoemde kwalificaties verder uitwerkt: ‘JHWH ging aan hem voorbij en riep: JHWH, JHWH, barmhartig en genadig God, langzaam van toorn, groot van goedertierenheid en trouw’ (Ex. 34:6).

Een veelzeggend woordspel met de Godsnaam vinden we in het boek Richteren. In dat boek wordt voortdurend gespeeld met namen. Denk bijvoorbeeld aan de naam van een vijandelijke koning: Kusan-Risataim (Ri. 3:8), waarvan het tweede deel ‘dubbele slechtheid’ betekent; of aan Simson, ‘man van de zon’, die ondergaat door toedoen van Delila, ‘zij van de nacht’ (Ri. 16). Ook de associaties die men kan hebben met naam JHWH worden gebruikt en wel in het verhaal over hoe God zich openbaart aan Gideon om hem op te roepen om net als Mozes voort te gaan in de bevrijding van zijn volk. Gideon aarzelt: maakt God zijn beloften wel waar? Het antwoord volgt in drie stappen. Eerst klinkt de gebruikelijke en daardoor mogelijk weinig zeggende groet door de boodschapper van JHWH: ‘JHWH is met je’ (Ri. 6:12). Gideon uit zijn twijfels: ‘Is JHWH met ons?’ (6:13). Dan spreekt God zelf met woorden die doen denken aan hoe Hij zich openbaarde aan Mozes en waarin de naam wordt verbonden met het verwante werkwoord ‘zijn’: ‘En JHWH zei tot hem: Ja, ik zal met jou zijn’ (6:16).

De namen van profeten

In deze naam van God spreken Mozes en de profeten die na Mozes komen. Vaak is dat al af te lezen uit hun eigen naam. Die zegt iets over hun functie, zoals de naam van de laatste profeet: Maleachi, ‘mijn boodschapper’ (zie ook Mal. 3:1). Het zegt iets over hun boodschap, zoals de naam van die andere grote profeet: Elia, ‘JHWH is God’. In zekere zin schalt die naam vanaf de berg Karmel wanneer het volk onder de indruk van het vuur uit de hemel kiest tegen Baäl en voor de God van Israël: ‘JHWH, Hij is God! JHWH, Hij is God!’ (1 Kon. 18:39).

Een subtieler namenspel is te vinden in het hart van het boek van de Twaalf Profeten. De naam van de zesde profeet, Micha, is een eerbiedige vraag aan God: ‘wie is als U?’ Aan het slot van het boek wordt dat uitgewerkt met een verwijzing naar de manier waarop God zich als JHWH openbaarde in Exodus 34:

¹ Zie voor een goed overzicht van de discussie K. van der Toorn in: *Dictionary of Deities and Demons*, Brill, Leiden, 1999, 910-919.

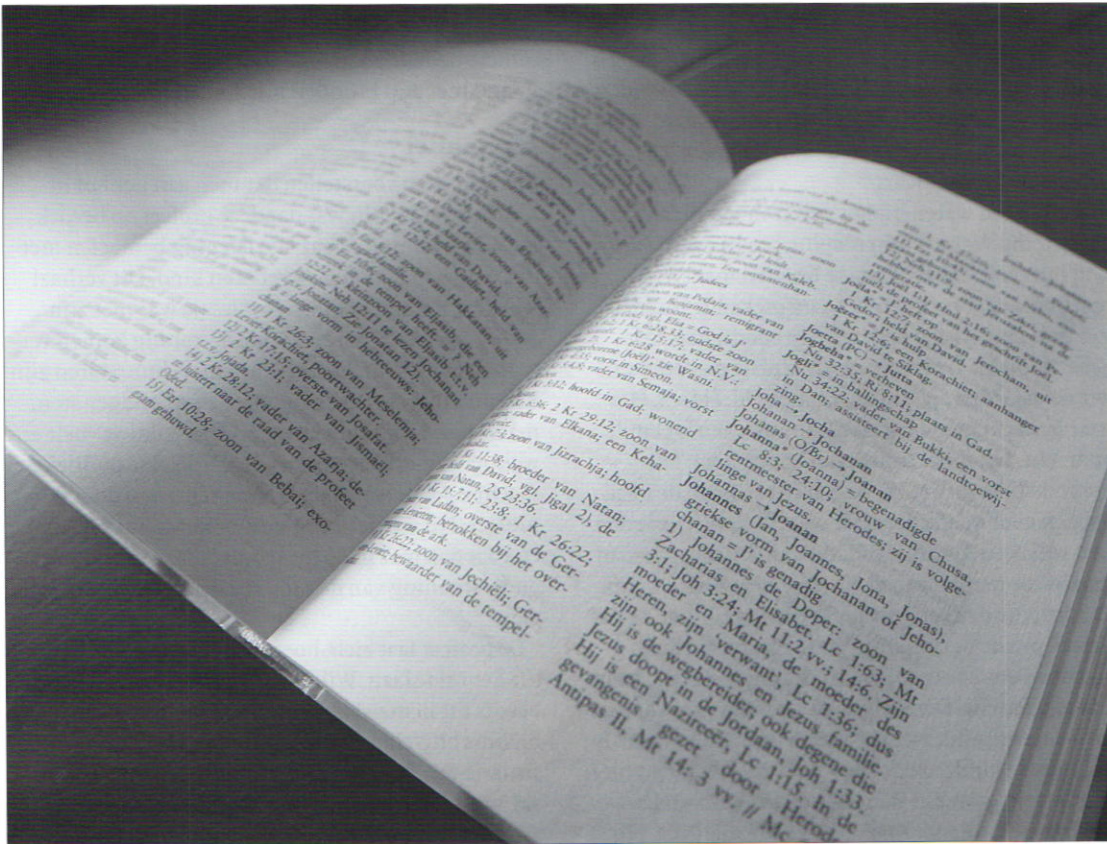

Foto: Anton Sinke

‘Wie is een God als U, die de ongerechtigheid vergeeft en de overtreding van het overblijfsel van zijn erfdeel voorbijgaat, die zijn toorn niet voor eeuwig behoudt, maar een welbehagen heeft in goedertierenheid’ (Mi. 7:18). Deze beschrijving van God is duidelijk geënt op Exodus 34:6-7. Alleen benadrukt Micha de positieve kant en gaat hij voorbij aan wat in Exodus gezegd wordt over God die de schuldige niet ongestraft laat. Dat aspect was overigens in het voorafgaande van de profetie van Micha al ruim aan bod gekomen. Daarbij komt dat in het volgende hoofdstuk in het boek van de Twaalf Profeten, namelijk in Nahum 1, Exodus 34:6-7 opnieuw geciteerd wordt en dit maal met de nadruk op de strenge kant van JHWH.

Het bijzondere is dat dit opnieuw gepaard gaat met de vermelding van een profeet wiens naam zelf al een boodschap inhoudt. Nahum betekent ‘trooster’. Zijn boodschap is klaarblijkelijk bedoeld als troost voor een volk dat zucht onder de wrede overheersing door de Assyriërs. De inhoud van die troost is het harde oordeel over de Assyriërs: wanneer hun hoofdstad Nineve gevallen is, zullen er voor hen geen troosters te vinden zijn (Nah. 3:7). Die troost is dus de boodschap van een God die als het nodig is streng optreedt. Dat vinden we ook terug in de naam van de plaats waarmee de profeet wordt verbonden: Elkos (Nah. 1:1). Men zoekt die plaats tevergeefs op de landkaart, maar de naam laat zich wel verrassend passend vertalen: ‘God is streng’. Dat

wordt vervolgens onderstreept door opnieuw een tekst die verwant is aan Exodus 34:6-7, maar die deze keer de strenge kant van JHWH benadrukt: ‘JHWH is langzaam van toorn, maar groot van kracht en JHWH laat voorzeker niet ongestraft’ (Nah. 1:3).

Zo zijn dus de naam van de profeet en zelfs zijn zogenaamde plaats van herkomst verweven met de belijdenis van JHWH. In het begin van het boek Nahum wordt dat nog versterkt door de grote nadruk op de naam JHWH. Vijf maal wordt de naam genoemd in de verzen 2 en 3. Een zesde keer gebeurt dat als men de slotletters van de versregels in de verzen 1-3a na elkaar leest: J-H-W-H. De zevende keer dat de naam voorkomt is in vers 7, in een na alle woorden over wraak verrassend mooie belijdenis: ‘JHWH is goed, een sterkte op de dag van de benauwdheid’.

De profeet die een naam geeft

Als ergens geldt *nomen est omen*, ‘de naam is een voor-teken’, dan wel hier. We vinden die gevoeligheid voor namen nog steeds in het rabbijnse jodendom. Orthodoxe rabbijnen houden een lijst bij van namen die zij niet geschikt achten voor joodse kinderen en adviseren ouders die op zoek zijn naar een mooie maar ook verantwoorde naam.² Onder de ‘foute’ namen vallen namen die duidelijk niet-joods zijn en namen die zowel voor jongens als voor meisjes gebruikt kunnen worden. Ook namen die door de geschiedenis negatieve associaties oproepen zijn niet

² Zie de Hebreeuwse website www.moriya.org.il.

toegestaan; bijvoorbeeld Omri, omdat een koning die in de Bijbel veroordeeld wordt om zijn afgoderij zo heet. Ook een vaak gebruikte naam als Ariël (denk aan Sharon) achten de rabbijnen niet passend, want dat is de naam van een van de aartsengelen. Die gebruik je niet zomaar.

De profeten waren bij het geven van namen minder geremd. Vanuit hun roeping om in naam van God hun volk bij de Thora te houden maken zij regelmatig gebruik van het aansprekende middel van de naam als een kernachtige boodschap. Dat gebeurt direct al bij een van de oudste profeten van wie de woorden op schrift zijn gesteld: Hosea. Het naar hem genoemde boek begint met een vreemde opdracht. Hij moet trouwen met een hoer. Dit opmerkelijke huwelijk moet de Israëlieten de ogen openen voor de slechte staat waarin hun relatie tot God verkeert. Als dit al niet duidelijk genoeg is, dan moeten de namen van de kinderen uit dit huwelijk dan maar te denken geven. De eerste krijgt de naam Jizreël, om de herinnering op te roepen aan het bloedbad dat koning Jehu bij de plaats met die naam had aangericht. Deze naam kwam wel vaker voor en zal waarschijnlijk weinig opzien gebaard hebben. Bij het tweede kind, een dochter deze keer, zal men meer verrast zijn geweest. Wie noemt zijn kind nu Lo-Ruchama? De naam Ruchama kende men wel. Hij betekent 'ontferming'. Dit meisje moet echter met de ontkenning daarvan door het leven. Het zal een schrale troost voor haar zijn geweest dat haar jongere broertje eveneens getekend wordt door de roeping van zijn vader die hem de naam Lo-Ammi, 'niet mijn volk', oplevert.

De zoons van de latere profeet Jesaja treffen het nog slechter. Over de moeder wordt ons aanvankelijk niets verteld, maar men kan zich voorstellen dat zij mogelijk enige bedenkingen had toen Jesaja hun zoon Sear-Jasub noemde (Jes. 7:3). Er was ongetwijfeld niemand die zo heette en dus vroeg die naam om een uitleg. En daar was het de profeet natuurlijk ook om te doen. Het eerste deel van de naam, Sear, heeft tegen de achtergrond van de politieke situatie van toen iets onmeis. Het betekent 'rest' en zou wel eens kunnen verwijzen naar de schamele rest die van het volk zal overblijven wanneer het verslagen en onderworpen is door de niets ontziende Assyriërs. Het tweede deel van de naam, Jasub, daarentegen houdt ook iets van een belofte in. Er zit het werkwoord 'terugkeren' in en duidt op een mogelijk herstel. Zo preludeert deze naam op de profetie in hoofdstuk 10:20-27 over de uiteindelijke ondergang van de Assyriërs en het behoud van Israël.

Bij de geboorte van de tweede zoon van Jesaja wordt verteld dat zijn moeder een profetes was, hetgeen wellicht verklaart waarom zij haar man niet tegenhield toen hij hun zoon Maher-Salal Chas-Baz noemde (Jes. 8:3). Dat was precies de boodschap die hij eerder in opdracht van God had moeten opschrijven:

'haastige roof, spoedige buit' (Jes. 8:1) als een onheilspellende aankondiging van de komst van de vijand met zijn plunderende soldaten.

Immanuël

Men kan zich voorstellen dat men aan het hof in Jeruzalem niet blij was dat deze profeet op bezoek kwam bij koning Achaz en zich ging bemoeien met de naam van zijn nog ongebooren kind. Dit verhaal wordt verteld in hoofdstuk 7. Jesaja was met zijn zoon Sear-Jasub aan zijn zijde de koning komen vermanen dat hij bij de dreiging van de buurstaten zijn heil niet moest zoeken bij machtige bondgenoten, maar moest vertrouwen op God. De koning voelt er weinig voor om zich in het ingewikkelde politieke machtsspel de wet voor te laten schrijven door deze profeet. Hij wil de godsdienst er liever buiten laten en gaat ook niet in op het aanbod om een teken ter ondersteuning van de profetische boodschap te krijgen.

De profeet laat zich, hoewel hij geïrriteerd is, niet uit het veld slaan. Wil de koning geen overtuigend bewijs uit hemelse sferen, dan mag hij ook dichter bij huis blijven. De profeet sluit aan bij de huiselijke situatie van de koninklijke familie: 'de jonge vrouw³ zal zwanger worden en zij zal een zoon baren' (Jes. 7:14). Dat is op zich al een uitspraak die een gewone sterveling niet met zoveel stelligheid zou durven wagen. Jesaja voegt er nog wat aan toe: 'Je zal hem noemen ...'. Men kan zich voorstellen dat wie de profeet kent hier de adem inhoudt: wat voor vreselijke naam staat het kind te wachten? De naam die nu klinkt is echter helemaal niet ongewoon. Immanuël, 'God is met ons', zo zou iedere vrome Judeër zijn of haar kind wel kunnen noemen. Het zijn woorden die men regelmatig in de mond neemt wanneer men met de Psalmen mee bidt. Juist die gedachte lijkt de profeet hier ook te willen oproepen. Mogelijk heeft de koning het onlangs nog aangehoord in de tempel of meegezongen met Psalm 46: een lied van vertrouwen over God die zich verbonden heeft met Jeruzalem. 'God is in haar midden, ze zal niet wankelen', want 'JHWH van de hemelse machten is met ons'.

Zo gebruikt de profeet opnieuw een kindernaam om door te dringen tot zijn hoorders. Hij raakt hen op een gevoelig punt. Vaak wordt de keuze van de naam ingegeven door traditie. Door ervan af te wijken, zoals bij zijn eigen zoons, maakt hij net als Hosea iets los waardoor de moeilijk te accepteren boodschap toch doordringt. Wanneer dat niet (meer) werkt, komt hij nog dichterbij en noemt een naam die liefdevolle ouders zelf hadden kunnen bedenken. Het houdt niet op bij het vinden van een passende naam, zo luidt nu de boodschap van de profeet. Hier begint het juist. Bedenk waar die naam vandaan komt. Het zou best weleens kunnen zijn dat je hier dicht bij het geheim van de naam van God zelf komt.

³ In het verleden is dit woord vaak vertaald met 'maagd'. Dat had vooral te maken met de aanhaling van dit vers in Mat. 1:23 als voorbeeld van de maagdelijke geboorte van Jezus; zie hierover K. Spronk, in: *De Bijbel vertaald*, Meinema, Zoetermeer, 2007, 129. Dat is in Jes. 7 echter niet aan de orde. Het gaat hier niet om een wonderbaarlijke geboorte, maar om de naam van het kind en om datgene wat dat kind binnen afzienbare tijd mee zal maken. We volgen hier de evenwichtige uitleg bij W.A.M. Beuken, *Jesaja 1-12* (Herders Theologisch Kommentar zum Alten Testament), Herder, Freiburg, 2003, 203-205.